

Prof. Gerhard Kessler

Şahsiyeti ve Eserleri

Prof. Dr. Orhan Tuna

Geçen yılın yaz aylarında, Batı Almanya'dan gelen bir kara haber, muhterem ve faziletli Kessler hocamızın vefat ettiğini bildiriyordu. Gerçi uzun zamandanberi kronik bir kalp hastalığından muztarip bulunan, yaşı da bir hayli ilerlemiş olan hocamızın ölümü, bir sürpriz teşkil etmemekle beraber, ne de olsa ölüm çok sevilen ve sayılan insanlar için, hususiyle Kessler gibi bütün ömrü, hiç bir zaman sonu gelmeyecekmiş gibi çırpıntılı, çetin ve fırtınalı mücadelelerle geçmiş bir şahsiyet için, kendisine bütün kalpleriyle ivazsız ve garazsız şekilde bağlı olanlar ve merhumdan her şeyden önce bir nebze dahi olsa ahlâk, fazilet, diğergamlık ve insanlık dersi almış bulunanlar tarafından hiç bir zaman akla getirilmek istenmeyen nahos bir akibet idi. Her halde bütün hayatını, ikbal ve saadetini hürriyet ve insanlık mücadelesi uğruna feda etmeyip, bir çok meslekdaşları gibi bir kenarda durup oturacak karakterde yaratılsa idi, hocamız bu yolda feda ettiği «kalp» ini korur ve daha uzun yıllar yaşayabilirdi. Ancak Kessler, kendisini uzaktan ve yakından tanıyanların da bildiği gibi, bu yaradılıştaki bir insan değildi. Küçük yaşlarda bulunan dört çocuğunu ve refikasını, icabında pek karanlık bir geleceğe terk etmeyi göze alarak, amansız bir dikta rejimine karşı mücadeleye girişmek, ancak ve ancak Kessler ve maalesef pek az emsaline yaraşan bir «hayat yolu» idi.

Kessler hoca 1951 yılı başlarında yurdumuzdan ayrıldıktan sonra «vatanda ölmek» kaygusu ile memleketine dönmüş ve 1958 senesine kadar Göttingen Üniversitesinde hocalık yapmıştır. Bu müddet içinde bir çok defalar ağır şekilde hastalanmış, hayatından bütün ümitlerin kesildiği anlar olmuş, ancak 1958 den sonra ilmî faaliyete son vererek, kat'î ve nihai bir istirahatete çekilmesi zarureti hissedilmişti. İşte 1958 den beri Kassel şehrindeki «ihtiyarlar evi» ne göçmesi ve mutlak surette münzevi bir hayat sürmesi böyle bir

mecburiyetin neticesi olmuştur. Bu yıllar zarfında İktisat Fakültesinin kadirşinas mensupları kendisini, bütün masrafları Üniversitece karşılanmak suretiyle, bir kaç konferans vermek ve seminer yapmak maksadiyle, Türkiyeye davet etmişlerse de, sıhhi sebepler yüzünden hocamız, bu kalpten gelen ısrarlı davetlere maalesef icabet edememiş, ancak «unutulmamış» olması, kendisini sonsuz derecede sevindirmiş ve her vesile ile bu memnuniyetini izhar etmiştir.

Nitekim bu davet münasebetiyle bize yazdığı mektupta, son zamanlarda hafızasını tamamiyle kaybettiğini ve artık bir «ilmî harabe» haline geldiğini, esasen bu yüzden Göttingen Üniversitesindeki akademik faaliyetine de tamamiyle veda ettiğini, ayrıca kalbinden de rahatsız olduğunu, bundan dolayı çok sevdiği günlük uzun gezintilerine son verdiğini anlatmakta ve her defasında olduğu gibi, Türkiyede sosyal siyaset ilminin her cephesiyle gelişmesini gönülden temenni etmekteydi. Ayrıca kendisinin de Türkiyeyi ve Türkleri asla unutmadığını ifade eden hoca, bu «kahraman ve şövalye millet» e on yedi yıl hizmet ettiğinden dolayı her zaman büyük bir gurur duyduğunu, İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsünün çeşitli odalarında büyütmüş resimlerinin asılmış olduğunu ve kendinden daima bahsedildiğini öğrendikçe, sonsuz bahtiyarlık hissettiğini yazmakta idi.

*
**

Şimdi bir az merhum ve muhterem hocamızın biyografisinden bahsedelim :

Prof. Kessler 16/8/1963 tarihinde Batı Almanyanın Kassel şehrinde bir ihtiyarlar evinde vefat etmiştir. Kendisi bir kaç gün daha yaşasa idi, 24/Ağustos/1963 de, 80 inci doğum yılını idrak edecekti.

Prof. Kessler 24/8/1883 tarihinde Doğu Prusyanın küçük bir kasabası olan Wilmsdorf'da doğmuş, 1901 - 1907 yıllarında Berlin ve Leipzig Üniversitelerinde yüksek tahsilini yapmış, bir çok ilmî ve idarî faaliyetlerini müteakip, 1912 de Jena Üniversitesine İktisat Profesörü seçilmiş, 1927 de Leipzig Üniversitesinden vâki davet üzerine buraya nakletmiş ve 1933 yılına kadar bu Üniversitede hocalığa devam etmiştir.

1933 senesinde Almanyada Nasyonel Sosyalist İşçi Partisinin iktidara gelmesini müteakip, artık muhterem hocamız için vatanında barınmak ve çalışmak imkânı kalmamıştır. Yahudilikle uzaktan ve yakından hiç bir alâkası olmamasına rağmen, bu partiye karşı giriştiği şiddetli mücadele, 1933 den sonra, umumiyetle hürriyetsiz

yaşayamayan ve yaşamak da istemeyen bir çok Alman vatandaşı gibi, Kessler'in de kara listede yer almasına, şiddetli ve hiddetli ta-kiplerin mevzuunu teşkil etmesine yol açmış, hattâ zaman zaman zindan hayatı yaşamıştır. «Hayat Yolum» adlı yazısında bu hâdise-leri bizzat kıymetli hocamızın ağzından dinliyelim :

«Burada sadece hayatımın dış âleminden bahsetmek isterim. İç âlemimin kısmen tatlı, fakat büyük bir ekseriyeti ızdırap dolu kısımları örtülü kalacaktır. Esasen iç âlemimizi kaplıyan örtüyü kaldırmak sadece şairlere yaraşır.

«.... 1929 yılından itibaren başlayarak gittikçe şiddetini arttıran milletlerarası ekonomik kriz Birinci Cihan Harbi sonunda mağ-lûp olan ve o zamandan beri yarı kötürüm halde sürüklenen Alman-yada 7 milyon işsiz in doğmasına sebep olmuştur. Büyük bankalar ve malî müesseseler iflâs ediyor, ümitsizlikten bir çok kimseler kıs-men komünist, kısmen de, sosyalist sıfatına rağmen, sosyalizmle hiç bir alâkası olmayan Nasyonal Sosyalist cereyana itibar etmek su-retiyle, kendilerini siyasî radikalizmin kucağına atıyordu. Bir kısım münevver Alman vatanseverleri ise, halkın bu şekilde radikalleşti-rilmesine karşı amansız bir savaşa başlamış bulunuyorlardı. Ben de bu yoldaki mücadelelere katıldım. Hattâ Hitler rejimi aleyhindeki «Mücadele ve Kalkınma» adlı son kitabı ben yazdım. Ayrıca Hitlere inanmamalarını vatandaşlarıma bir çok defalar hatırlattım. Bunun üzerine Leipzig Üniversitesindeki vzfeme son verildi. Hürriyet, hu-kuk ve adalet uğruna mücadele ettiğimden dolayı, zalim ve gaddar insanların eline geçmiş olan rejim tarafından kürsüsünden atılan ilk Alman Profesörü ben oldum. Mesele bununla da bitmedi. Muha-kemesiz ve dâvasız hapsedildim. Hemşehrim olan o zamanki Cum-hurbaşkanı Hindenburg'un delâletiyle tahliye olundum. Fakat Hin-denburg'un vefatından sonra yeni yeni kurulmakta olan temerküz kamplarından birine sevkim için tekrar aranmağa başladım. Ay-larca izimi belli etmeden Almanya içinde dolaştım. Nihayet Türk Hariciyesinin müdahalesiyle, çıkış müsaadesi aldım. Ve 1933 yılı Aralık ayında ailemle birlikte Türkiye'ye geldim. Bu itibarla asıl ve şövalye Türk halkına, bana tekrar ilmî faaliyet imkânını vermiş ol-masından dolayı, ilelebet minnettâr kalacağım.»

*
**

1933 Üniversite reformu neticesinde 50 yi mütecaviz yabancı ilim adamiyle birlikte Kessler de Türkiye'ye gelmiş ve 1951 yılı ilk-

baharına kadar yurdumuzda ilmî faaliyetlerin yayılması hususunda gerçekten yorulmak bilmez bir gayretle çalışmıştır. Bu arada hemen ilâve etmek lâzımdır ki, pek az ilim adamı Kessler gibi resmî vazife ve mükellefiyetlerinin dışına taşmış, memleketin ve halkın meseleleriyle uğraşmış, yurdumuzu baştan başa dolaşarak benimsemiştir.

Prof. Kessler yurdumuzda kaldığı on yedi - on sekiz yıl zarfında belli başlı dört kitap yazmıştır. Bunlar sırası ile Sosyolojiye Giriş, Kooperatifçilik, Sosyal Siyaset ve İktisat Tarihidir. Esas itibarıyla talebenin ihtiyacına cevap vermek gayesiyle yazılmış bulunan bu kitaplar, iddialı ve orijinal görüş ve düşünelerden uzak olmakla beraber, ilimde modern cereyanları aksettiren açık, berrak ve didaktik bir vasfa sahip bulunmakta idi. Maalesef piyasada mevcudu kalmamış olan bu eserler, elân Fakülte ve Enstitü kitaplıklarında talebemiz tarafından büyük ölçüde okunmaktadır. Bu eserler dışında Kessler hoca tarafından verilen yüzlerce konferans ve yazılan yüzlerce makale vardır.

Diğer taraftan hocanın Üniversitemize bıraktığı en büyük eser, şüphesiz o tarihlerde «İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü» ve halen İktisat Fakültesi kitaplığıdır. On beş yıl kadar aralıksız olarak müdürlüğünü yaptığı Enstitüye, muazzam ve muhteşem bir kütüphane kazandırmış, âdeta iğne ile kuyu kazmak kabilinden, tatil ve bayram günleri de dahil olmak üzere, vaktinin büyük bir kısmını bu kitaplığın kurulmasına hasretmiş, bizzat elli binden fazla fiş doldurmuştur. Bütün Üniversite camiası içinde üzerinde en çok takdir toplayan bu kütüphane, münhasıran onun eseridir. Bunun dışında Edebiyat, Hukuk Fakülteleriyle, kurucuları arasında bulunduğu İktisat Fakültesinde muntazaman dersler okutmuş, binlerce talebe yetiştirmiştir.

Hocamızın, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Türkiyeye karşı alâkası, büyük ölçüde minnet hislerinin tesiriyle, gerçekten derin ve sıcak olmuştur. Daima «memleketimiz» ve «vatanımız» olarak bahsettiği Türkiyeyi, ondan daha iyi tanıyan bir yabancı, hattâ bir Türk var mıdır? bilinmez. Gezip görmediği köşe ve bucağı, ilgilenmediği derdi, üzerine eğilmediği meselesi kalmamıştır. Ürgüp ve Senirkent şehirlerinin fahrî hemşehriliğine seçilen Kessler, yurdu Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney bütün uçlariyle görmüş, gezmiş, Bursa ve İstanbulu âdeta taş ve topraklariyle tanımış, «Uludağı Sevenler Cemiyeti» ni tesis etmiş, Herekede işçi mesken sitesinin kuruluşunda büyük hizmet ve himmetleri sebkemiş, yurtdaki belli başlı bütün fab-

Prof. Gerhard Kessler

(1883 — 1963)

rika ve maden ocaklarını gezip görmüştür. Ansiklopedik geniş bilgisi, bu ziyaretler sırasında işletme idarecilerinin daima dikkatini çekmiş, 1946 yılında birlikte gezdiğimiz Garp linyitleri işletmesinin maden mühendisleri, önce hocayı Teknik Üniversite Maden Fakültesi Profesörü sanmışlardır.

Yapmacık değil, gerçek bir Türk dostu ve Türkiye hayranı olan hoca, öldüğü güne kadar Türkiyenin kalkınması için mütevazî imkânlarıyla, fakat büyük bir gayretle çalışmıştı. Meselelerimizi kendi hususî işleri gibi benimsemiş, on sekiz yıl, hattâ buradan ayrıldığı tarihten ölümü anına kadar, kafasını bizler için çalıştırmıştır. 1951 yılında, Türkiyeden ayrılacağı sırada, bu ayrılışın kendisi için çok ızdıraplı olduğunu düşünen hocamız, her yıl bir sömestreyi Üniversitemizde geçirmek teklifinde bulunmuş ise de, o tarihlerde teknik bazı müşküller, bu arzunun gerçekleşmesine maalesef imkân vermemiştir.

Filhakika Kessler 1951 yılında vatanı olduğunu daima tekrarladığı Türkiyeden ayrıldıktan sonra, Batı Almanyada hemen bir Türk - Alman dostluk Derneği kurmuş ve her hafta yapılan ilmî toplantılarda, Türkiyeye ait meseleler üzerinde durulmasına imkân vermiştir. Yıllar ilerledikçe Türkiyede iktisadî hayatın kötüye doğru gitmesinden ve enflasyonist cereyanın hızlanmasından büyük ölçüde endişelenen hocamız, Göttingen'deki mütevazî evinde, kafasını bu meselelerle yormağa başlamıştır.

1956 yılında, Birleşik Amerika Devletlerinde bulunduğumuz bir sırada, bahis konusu meseleler, bu meseleler karşısında duyduğu endişeler ve hal tarzları hususunda bize gönderdiği uzun bir mektup, hocanın «Türkiye sevgisi» hakkında en kuvvetli delili teşkil etmektedir. Bir rapor mahiyetinde olan bu mufassal mektubunda Kessler, Türk - Alman Derneğinin ilk toplantısında, Türkiyenin para meselesi hakkında bir kollokyum tertiplemediğini, bu maksatla Türkiyenin ekonomik problemlerine hakkiyle vakıf ilim adamlarını ve bu arada Prof. Neumark ve Prof. Rüstow'u davet ettiğini yazıyor ve varılacak neticeleri en kısa zamanda bana bildireceğini ancak benim de, varılan bu neticeleri süratle ve «büyük bir enerji ile» halk efkârına, Devlet ve Hükümet adamlarına, basına ulaştırmamı tenbih ediyordu. Hocamızın bana yüklediği bu «ulaştırma» fonksiyonunu, 1956 yıllarında ne dereceye kadar yerine getirebildiğimin takdirini okuyuculara bırakıyorum. Müsamahasız bir rejimin hüküm sürdüğü bir devirde, büyük bir samimiyet ve sevgi mahsulü dahi olsa, böyle bir raporun, hastalığın mevcudiyetini asla kabul etmeyen bir zümre ta-

rafından hüsnü kabul görmeyeceği aşikârdı. Bununla beraber, raporun muhtevasını kısaltılmış olarak, İstanbulda çıkan günlük bir gazetede neşrettik. Kessler ve meslekdaşları tarafından Türkiyenin, enflasyoncu gidisten kurtarılması ve bir muvazeneye kavuşturulması hakkında yazılan rapor, esas itibariyle şu noktaları ihtiva etmekteydi:

Önce Türkiyenin o tarihlerde niçin böyle bir çıkmaza sürüklendiği noktası üzerinde durulmamıştır. Başka bir ifade ile, ekonomik güçlükler nasıl ve ne şekilde ortaya çıkmıştır? Hızlı bir kalkınma gayretinin neticesi midir? Yoksa iktisat politikası sahasında yapılmış bulunan bazı hataların sonucu mudur? Bu noktalar bir tarafa bırakılmış, ekonomik sıkıntı, döviz darlığı, dış ticaret muvazenesindeki bozukluklar birer gerçek olarak ele alınmış ve tavsiyelere geçilmiştir. Tavsiyeler arasında önce rantabl olmayan Devlet işletmelerinin yabancı firmalara devri ileri sürülmüş, hattâ bu yabancı firmaların kimler olabileceği tasrih edilmiştir. Tavsiyelerin ikinci kısmı, turizmin geliştirilmesine ve turizm gelirlerine hasrolunmuştur. Bu kısımda Türkiyenin kısa bir zamanda ve kestirme yollardan ancak turizm yoluyla bol döviz gelirine sahip olacağı ileri sürülmekte ve şöyle denilmektedir: «önümüzdeki beş, on yıl içinde memleketin döviz güçlüklerini ortadan kaldıracak en radikal tedbir, ne bazarlar, ne sınaî yatırımlar, hattâ ne de ziraattir. Filhakika Türkiye turizmin geliştirilmesine vereceği ehemmiyet derece ve nisbetinde sıkıntıdan süratle kurtulabilir, hattâ bu gelir kaynağı, sonraları ziraat ve sanayiın gelişmesi üzerinde de mühim bir rol oynayabilir. Zira Türkiye Avrupanın her hangi bir turistik memleketinden fazla turist celp edebilecek tabîî ve tarihî servet ve kıymetlere sahip bulunmaktadır. Ancak bugüne kadar turizm sahasında sarfedilen gayretler, Avrupanın turistik memleketleriyle kıyaslandığı takdirde, pek kısırdır. Bu itibarla bir banyo dairesine (Badewanne) benzeyen Marmara havzası önce ele alınmalıdır. Ancak gelen turistlerin memlekette gerçekten para bırakmaları ve yirmi dört saat sonra bırakıp gitmelerinin önüne geçilebilmesi için rahat, fakat lüksten uzak otel ve motellerin yapılmasına süratle geçilmesi lâzımdır. Bu binaların mümkün olduğu kadar Türk - İslâm yapı üslûbuna göre ve yerli malzeme ile inşasına gayret edilmelidir. Bu kabil otel ve moteller için en iyi örnekler İsviçre, Avusturya ve İtalyada bulunabilir. Diğer taraftan bu otellerin bir otobüs şebekesi ile birbirine bağlanması şarttır. Bu suretle başta eğlence ve istirahatete düşkün turistler olmak üzere, arkeologlar, tarihçiler, güzel sanat mensupları, coğrafyacılar

ve iktisatçılara haftalar ve aylarca Türkiyede ikamet imkânı hazırlanmış olur.»

*
**

Aslında doktrinci bir ilim adamı olmaktan çok, ahlâkçı ve aksiyoncu bir ekonomist, tarihçi ve sosyal siyasetçi olan ve Garpteki sosyal liberal cereyana mensup bulunan Kessler, alın yazısına ve determinist görüşlere asla itibar etmez, bütün meselelerin irade yoluyla halledileceğine inanır, daima böyle bir dünya görüşünden hareket ederdi. Uzun süren ve çetin mücadelelerle geçen fırtınalı, hareketli ve bereketli hayatı, kendi şahsiyetinin şaşmaz bir âyinesi olmuştur.

Diğer taraftan hocamızın objektif ve sübjektif ahlâk telâkkileri değışmez, sarsılmaz ve bir kaya gibi muhkemdi. Aşağıda Kessler'in gerek ahlâk ile Devlet ve siyaset arasındaki münasebetlerle ilgili düşünceleri, gerek hususî hayatında ahlâkî değerlere verdiği ehemmiyet hakkında neşriyatından, müşterek çalışma ve seyahatlerimizden, nihayet günlük münasebetlerimizden bazı misaller vermek isteriz.

Hoca 1942 - 1943 ders yılında, o tarihlerde takdire değer bir intizamla yürütülen, ancak sonraları maalesef tamamiyle ihmale uğramış bulunan, «Üniversite Konferansları» çerçevesi içinde, «Siyaset ve Ahlâk» konusunda bir konferans vermişti. Kessler'in devlet ve siyaset hayatında ahlâk prensiplerinin ön sırada rol oynaması hususuna verdiği ehemmiyete dair, gerçi diğer neşriyatından da bir çok misaller göstermek kabil ise de, bu küçük konferans kadar hocanın görüşlerini dile getiren başka bir yazısı yoktur. Bu itibarla biz de, bu konferanstan bazı pasajları aşağıya nakletmek istiyoruz. Aslında bu fikirler sadece dünya politika cereyanlarının kısmen dahi olsa anlaşılıp aydınlanmasına değil, fakat bir bakıma yurdumuzda İkinci Cihan Savaşı sonrasının siyaset oyunlarının da izahına yarayabilir :

«... bazı çevreler, siyasetin ahlâkla hiç bir münasebeti olmadığını söylemekte, gerek devlet adamı, gerek bunun tarafından yürütülen politikanın isabetli, azimli ve muvaffak olması şarttır, bu arada ahlâkın rolü bahis konusu değildir, zira ahlâk kaidelerine uygun olarak hareket etmek isteyen kimse, vâiz yahut profesör olmalıdır, iddiasındadırlar. Halbuki ben bizzat Kant'ın telâkkisine inanıyorum ve bundan dolayı siyaset ile ahlâk arasındaki anlaşamamazlık bütün çetin ve çetrefil taraflarıyla karşımda durmaktadır. Bana vicdanım

emretmektedir : sözünü tut, yalan söyleme. Fakat politikada hemen hergün yalanlar ve sözden dönmelerle karşılaşmaktayız. Bu yalan ve desiseler bazı hallerde, riyakâr cümlelerle örtülmekte ve bazan da küstah bir açıklık ile faydalı olduğundan ve başarı vaadettiğinden dolayı öğülmektedir. Dinî ve Kantçı ahlâka inanmayan kimseler bile, hiç şüphesiz ahlâkın siyasete nazaran daha eski bir tarihe malik olduğunu tasdik zorundadırlar... Gerçekten bazı hallerde Devletin, ahlâk kaidelerine asla riayet etmeyen bir takım kriminal insanları eline düşüğü görülmektedir. Bu insanlar devlete hâkimdirler ve hukuku kendi dileklerine göre değiştirmekte veya ayaklar altına almakta ve bütün iktidar vasıtalarını kendi maksatlarına varabilmek için açıkça kötüye kullanmaktadırlar. Bunların elinde bulunan devlet, dolandırıcılığı cezalandırmaktadır. Ancak bu adamların siyasetlerinde hile, yalan ve desise hakim bir rol oynamaktadır.. Tabiatın ahlâk tanımamasına, tabiatte büyüme ve çökmenin zarurî bulunmasına karşı, iyi veya kötü olan daima insandır. Kötü beşerî irade, her iktidar vasıtasını kötü niyetler için kullanabileceği gibi, iyi insanî irade de her iktidar vasıtasını iyi maksatlar uğrunda kullanabilir.... Şu halde siyaset ve ahlâk meselesini mekân ve tabiat bakımından değil, halk ve hukuk bakımından düşünmek lâzımdır. Bu itibarla uyusuk ve korkak insanlar kendi siyasî kayıtsızlık ve uyusukluklarını mazur göstermek maksadiyle, siyasetin karakteri bozduğunu iddia etmektedirler. Halbuki kanaatimca doğru olan bu sözün tamamıyla aksidir: Ancak karakterlere siyaseti kirletmektedir. Siyasî iktidar ahlâken düşük ve suç işlemeğe istidatlı olan insanların eline geçtiği takdirde, düzgün işleyen bir politikadan bahsetmeğe elbette imkân yoktur. Bu insanlar kendi memleketlerini, hattâ komşu devletleri büyük tehlikelere düşürebilirler.... hüülsa yalancılığın, hoyratlığın, yahut vicdansızlığın siyasetin mahiyeti icabı olduğunu sanmak çok büyük bir hatadır. Kötü bir seçim ve düzensiz bir kontrol sonunda, sahtekâr bir banka memuru da kendi müessesesini büyük felâketlere sürükleyebilir. Bununla beraber hilekârlığın, banka muamelelerinin mahiyeti icabı olduğunu söylemek tabiiyle gülünç olur... Filhakika Kant'ın bahsettiği ahlâk kanununun ebedî iktidarı, nihayet tarihte daima muzaffer olmuştur. Muzaffer olmuştur, çünkü binlerce mert insan, bu uğurda aç kalmağa, kanlarını dökmeğe ve ölmeğe hazır idiler. Eğer bizler vicdanımızdan gelen sesi erkekçe takip edersek, zafer gününü görmesek bile, nihayet ahlâka aykırı bütün siyasetlerin yıkılıp perişan olacaklarından asla şüpheye düşmemekliğimiz lâzımdır.»

Öte yandan Kessler, Prof. Röpke'nin «Zamanımızın İctimaî Buhranı» adlı kitabı hakkında yazdığı bir tenkit yazısında yine ahlâk meselesi üzerinde ısrarla durmaktadır. «... Zamanımızın maruz kaldığı ikinci çeşit içtimaî buhran, yani siyasî ahlâk buhranı fikrimce daha ciddidir. Devlet deyince aklımıza, hudutları belli bir coğrafî mekân üzerinde üç unsurun topluluğu geliyor: nüfus, siyasî iktidar ve hukuk nizamı. Fakat bunların üçü de ahlâkî bir temele dayanmadan yaşayamaz. Tarihte bu ahlâk dayanağını terk ettikleri için birçok devletlerin batıp gittikleri görülmüştür. Halkın ahlâkî tereddidi, siyasî iktidarın ahlâksızlıkla kötü yollar üzerinde kullanılması, hukukun gayrı ahlâkî bir tarzda çiğnenmesi hep malûm olan akibeti doğurmuştur... Mevcut hukuk kaidelerinin kötü olduklarına, eskidiklerine, içtimaî hayatın değişmelerini takip edemediklerine tarihte binlerce misal göstermek mümkündür. Ancak bir hukuk düzeni ne kadar kötü olursa olsun, hukuk ve ahlâk kaidelerine aldırış etmemekten ve haksızlıklardan daha iyidir. Zamanımızda siyasî ahlâkı sarsan sebeplerin başında hukuk kaidelerini hiçe saymak ve kendini bunlarla bağlı görmemek gelmektedir... Küçük devletlerle «ademî tecavüz» paktları imzalanmış, fakat bunlarla o devletler üzerine saldırma hazırlıklarını rahatça tamamlamak için vakit kazanmak istenmiştir».

Diğer taraftan Prof. Kessler hususî hayatında, dost ve meslekdaş münasebetlerinde de ahlâk kaidelerine hayret edilecek derecede hürmet gösterirdi. Hoca, dürüstlük, iffet ve fazilet timsali, şahsiyeti fevkalâde kuvvetli bir insan, karakteri itibariyle büyük bir sosyal mesuliyet şuuruna sahipti. Memleketimizde bulunduğu sırada, yüksek derecedeki memurlara nazaran, bir hayli yüksek maaş gelinine sahip olduğu halde, aylığının büyük bir kısmını muhtaçlara dağıtır, din farkı gözetmeksizin evinde fakir talebe barındırır, ferdî sosyal yardımlardan sonsuz bir zevk duyardı. Gideceğine yakın oldukça ağır şekilde hastalanmış ve bir hastahaneye yatırılması icap etmişti. Bizim gibi yakınları, hocanın tasarruf edilmiş tek kuruşu dahi olmadığını bildikleri için, Üniversite hocası sıfatiyle kendisini evinden Üniversite hastahanelerinden birine nakletmeği teklif ettiğimiz zaman, verdiği şu cevabı büyük bir hayret, fakat o nisbette bir hayranlıkla karşılamıştık : «Fakir ve fukara Üniversite hastahanelerine yatabilmek için kuyruk yapıp sıra beklerken, ben böyle bir hastahane de parasız tedavi edilmeği kabul edemem».

Hususî hayatı son derece mütevazî şartlar içinde geçer, çok zaman kendi hizmetini bizzat kendisi görür, pek hırpanî bir hale gel-

medikçe, elbise ve ayakkabı değiştirmezdi. Filhakika yurdumuzu terk ederken, zarurî olan masraflarını, bazı eşya, kitap ve pullarını satmak suretiyle karşılımış ve son iki ay biz talebesinin evinde misafir kalmıştı. Bu misaferet sırasında, hocanın çalışma ve okuma ihtirasını çok zaman büyük bir hayranlıkla müşahede etmek fırsatını bulmuştuk. Umumiyetle gecenin üçüne kadar, hattâ yemek yerken dahi kitap okumayı itiyat haline getirmiş bulunan hocamız, daima «hayatta en samimî, vefakâr ve yakın dostlarının kitapları ve pek zengin kütüphanesi olduğunu» söylerdi. Anadoluya birlikte yaptığımız seyahatlerde, yüksek maaş derecesine göre aldığı yolluk ve ikamet yevmiesini, bizim o tarihteki aylık durumumuza göre, müstehak olduğumuz mütevazi para ile birleştirir ve yarı yarıya bölerdi.

·Medenî cesaret itibariyle Kessler ayarında pek az insana rastlanabilir. Almanyada Nasyonal Sosyalist cereyana ve sonradan aynı iktidara karşı isyan bayrağını açtığı zaman, siyasetle uğraşmamak şartıyla, her türlü isteklerinin yerine getirileceği hususundaki teklifi şiddetle red etmiş, İkinci Cihan Savaşının hemen başlarında Türkiyeden Hitlere, Alman hariciyesi kanaliyle, müteaddit mektuplar yolluyarak, ordularını derhal Çekoslavakyadan çekmesini, aksi halde bu hareketin gerek Almanyaya, gerek bütün dünya için şeamet ve felâkete yol açacağını bildirmişti. Tabiatıyla o devrin şartları içinde asla itibar görmeyen bu ikazların, ne kadar haklı olduğu, sonradan hâdiselerle sabit olmuş, ancak iş işten geçmişti. Profesör Kessler Nasyonal Sosyalizmin, Almanyada yerleşip kökleşmemesi için var gücü ile çalıştığı sıralarda, diğer Alman meslekdaşlarının aynı şekilde mücadele etmediklerine hayıflanır ve «Alman Profesörleri büyük bir kısmı itibariyle cebindir» derdi.

Hoca aynı medenî cesareti şüphesiz Türkiyede de devam ettirmiştir. Yurdumuzda tek parti iktidarının ayakta olduğu bir devirde, aşırı otoriter ve her emrini dinletmeğe alışmış bir maarif vekilinin, Kessler'i sınıfta tercüme ettiğim bir sırada, beni davet etmesi üzerine, gelen haberciyi kovmuş «ders devam ederken ben mesaî arkadaşımın davete icabet etmesine müsaade edemem. Lûtfen kendisine söyleyiniz, bütün mesuliyet benimdir» demişti.

Üniversite ile arasındaki mukavelenin feshi için, Maarif Vekilinin dudakları arasından dökülecek iki kelimenin kifayet edeceği bir devirde, harp içinde gidecek hiç bir yeri olmayan hocamızın bu davranışı, kendisinin zulüm, istibdat, hürriyet ve adaletsizliklere karşı

ne pahasına olursa olsun derin bir nefret beslediğini ve keskin bir mücadele ruhuna sahip olduğunu göstermeğe kâfidir.

*
**

Hocamız Kessler, Türkiyede Sosyal Siyaset cereyanlarının ve sosyal espirinin yerleşmesinde ciddi ve ilmî mânada ilk rehber ve mürsit olmuş, Batıdaki sosyal reform hareketlerinin, hususiyle «kendi kendine yardım mekanizması» yoluyla başlayıp devam etmesi hususunda önderlik etmiştir. Esasen 1945 yılında ikmal ettiği ve tarafızman aynı yıl içinde tercüme ve neşredilen «Sosyal Siyaset» adlı eser, memleketimizde bu sahada yayımlanmış ilk kitaptır. Bu kitap müellifin bütün fikirlerini, sosyal ve siyasî kanaatlerini aksettirmesi itibariyle ayrıca dikkate değer. İkinci Cihan Savaşının akibet ve neticesinin dahi kestirilmesine imkân bulunmayan karanlık yıllarda hazırlanmış olan bu eser, dikta rejimlerine karşı çetin bir mücadeleyi dile getirmekte, yeni sosyal meselelerin çözüm imkânlarını, Türkiyede hür sendikacılığın ve kollektif münasebetler sisteminin gelişmesinde arayan kıymetli ve kuvvetli fikirleri ihtiva etmektedir.

Diğer taraftan bu satırların yurdumuzda «tek parti» ve «tek şef» devrinde ve son zamanların siyasî literatüründe yer etmiş bulunan bir tâbirle «kapalı rejim» in kucagında yazılmış olması ve müellifinin ise âdeta «siyasî bir mülteci» durumunda bulunması, bu fikirlerin gözlerde alabildiğine büyütülmesini haklı göstermektedir. Grev hakkı, Kessler hoca için «mukaddes ve vazgeçilmez bir hak» dır. 1950 yılından sonra dahi «grevsiz bir kollektif akid rejimi» ni müdafaa eden bazı kimseler bu eseri bugün dahi okusalar çok faydalanırlar.

Filhakika Prof. Kesslerin sendikacılık hareketleri hakkındaki fikirlerini iyice anlayabilmek için, kendisinin neşriyatından bir kaç cümleyi buraya dercetmek istiyoruz :

«.... Teşebbüs erbabı istihdam şartlarını tam mânasiyle kendi ihtiyar, ihtiyaç ve menfaatlerine göre işçilere zorla kabul ettirmeye koyulduktan sonra, hiç şüphesiz Devletlerin hür sendikacılık aleyhindeki davranışlarını izah etmek fevkalâde zordur. Bilindiği gibi, işçilerin ve ailelerinin büyük varlıkları, hayatları boyunca iş akdinin ihtiva ettiği şartlara bağlı bulunmaktadır. Şayet devlet, işçilerin kendi meslek arkadaşlarıyla birleşmelerine ve toplu bir rekilde hareket etmelerine devamlı şekilde mani olursa, pek tabii olarak, bunların kendi iş şartları üzerinde tesirli olmalarına ve bu şartların islâhına

matuf hareketlerde bulunmalarına imkân yoktur... Ancak ve ancak birleşme hakkı ve sendika teşkili hürriyeti işçilere gerçek mânada bir yardım temin edebilir. Filhakika emeklerinden başka hiç bir şeyleri olmayan işçiler ve müstahdemler için hür sendikacılık hakkının ve bu hakkı bahşeden hukukun ehemmiyetini, mübalâğaya düşmekten asla korkmaksızın büyütme kabildir. Ancak ve ancak kendi kendine yardım etmek isteyen ve bunda muvaffak da olan bir insan, tam ve kâmil bir insan telâkki edilir ve koalisyon hürriyetine ve serbest matbuat rejimine sahip olan bir halk da gerçekten hür bir halk sayılabilir... Filhakika hür bir koalisyon hakkı, en mükemmel koruyucu mevzuatın ihtiva ettiği yüzlerce maddeye nazaran işçiler için çok daha emin ve çok daha sağlam bir mesnet teşkil eder. Ancak zabıtan, kanunlardan, idarî ve kazaî makamlardan hiç bir mümaneat görmeksizin kendi meslek arkadaşlarıyla serbest bir şekilde birleşebilen ve toplantılarda, matbuatta kendi alâka ve menfaatlerini açıkça müdafaa etmek hakkına sahip bulunan işçilerdir ki, kendilerini devletin aynı ve müsavi haklara sahip vatandaşları ve cemiyetin hür ve bağımsız üyeleri olarak hissedebilirler. Hür organizasyonların canlı ve hareketli hayatını henüz tanımamış bulunan ve kendi kendine müessir bir şekilde yardım etmek fikrinin henüz gelişmemiş olduğu memleketlerde, hür sendikacılık hakkının haiz olduğu ehemmiyete ne kadar yüksek sesle işaret edilse yine azdır. Eğer doğrudan doğruya işçilerin siyasî bir organizasyonu olan Labour Party, bugün İngilterede politika hayatının en kuvvetli temellerinden birini teşkil ediyor ve eğer Lordlar'dan ve müteşebbislerden mürekkep ananevî İngiliz Devleti, bugün bütün Garp âleminin en hür bir halk devleti ve en muhkem bir siyasî teşekkülü bulunuyorsa, İngilterenin bunu her şeyden evvel 1824 tarihli Sendikalar Kanununa borçlu olduğunu söylemek, asla bir mübalâğa teşkil etmez...

Filhakika en hayırhah şekilde hareket eden otoriter bir Devlet dahi, birbirine ekseriya aykırı durumda bulunan çeşitli menfaatleri devamlı surette uyuşturup uzlaştırmaktan ekseriya aciz kalmaktadır. Devletin halka olan itimadı, hür sendikacılık hakkının bahşedilmesi için, hiç şüphesiz daima ilk şartı teşkil eder ki, böyle bir itimadın, vasilik ve istibdad rejimlerine dayanan devletlerde hiç bir zaman mevcut olmadığını söylemeğe dahi lüzum yoktur. Fakat hususiyle İngilterede ve diğer Garp memleketlerinde yapılan bu son yüz yirmi senelik denemelerden, Devletin halka olan derin itimadının ne kadar zengin ve muvaffak neticeler verebileceği artık anlaşılmış bulunmaktadır».

Kessler hocanın gönülden inandığı «hür sendikacılık», «kendi kendine yardım hareketi», «kollektif münasebetler sistemi» hakkındaki fikirleri ve düşünceleri elbette yukarıya dercettiğimiz satırlardan ibaret değildir. Esasen bundan 35 yıl kadar önce, Alman İktisadî İlimler Ansiklopedisine yazdığı ve kendisinin büyük bir şöhret kazanmasına yol açan «İşveren sendikaları» hakkındaki etraflı ve derin araştırması, hocanın ilim hayatının ve kanaatlerinin her türlü zikzaktan, çıkar düşüncesinden, şöhret ve politika ihtirasından ne derece uzak olduğunu ve bu kabil emellerin ne derece ötesinde bulunduğunu açıkca göstermektedir.

*
**

Yazımızın bir yerinde de işaret ettiğimiz gibi, Kessler hoca memleketimizde «tek parti» ve «tek şef» rejiminde ve gerçekten otoriter bir siyasî sistem içinde dahi derslerinde, konferanslarında, seminerlerinde ve neşriyatında daima insanlık haklarını, hür sendikacılık ve kendi kendine yardım fikirlerini müdafaa etmiş, Türkiyenin şartlar müsaade eder etmez bu yola gideceğini ve gitmek zorunda olacağını telkine çalışmıştır. Ancak hocamız bu sahadaki daha müsait çalışma imkânlarını, şüphesiz İkinci Cihan Savaşı sonrasında bulmuş ve böyle bir atmosferden büyük bir haz duymuştur.

Bir defa kendisi 1945 yılından itibaren çalışma hayatımızı düzenliyen yeni kanunların hazırlanmasında ve yeni müesseselerin kurulmasında büyük bir rol oynamış, Çalışma Bakanlığı, İşçi Sigortaları Kurumu ile İş ve İşçi Bulma Müesseseleri teşkil edilirken, vaki davet üzerine birçok defalar Ankaraya gitmiş, orada alâkalılara konferanslar vermiş, yeni organizasyonların dayanacağı mesnetler hakkında ilgilileri aydınlatmış, sigorta prim hesaplarının yapılmasına dahi katılmıştır. Diğer taraftan Kessler hoca, henüz ortada sendikacılık hareketleri ve bu hareketlere temel teşkil eden mevzuat ve müesseseler yokken, sendika hürriyetine ait fikirleri yorulmak bilmez bir gayretle yaymış, neşriyat ve konuşmaları ile müsait bir zeminin hazırlanmasında âmil olmuştur.

Filhakika söylediğimiz gibi, 1945 - 1946 yıllarında Çalışma Bakanlığının kuruluşu münasebetiyle Ankaraya davet edilmiş olan hocamız, siyasî bir çevrede verdiği neşredilmeyen bir konferansında, bilhassa sosyal sınıflar meselesi üzerinde durmuştur. Kimsenin «sosyal sınıf» kelimesini ağzına dahi almağa cesaret edemediği bir devirde, bu konferanstan bir parçayı birlikte okuyalım :

«... Çalışan insanlar Türk millî ekonomisinin en mühim temellerini teşkil etmektedir. Bunlar olmaksızın, işinden ve hayatından memnun insanlar olmaksızın, üzerinde çalıştığımız ve yaşadığımız bu toprak hiç bir kıymet ifade etmez... Türk sanayii gelişmektedir. Bununla beraber memleket henüz şuurlu bir işçi sınıfından mahrum bulunmaktadır... Bazan Türkiyede sınıf şuuruna sahip bir işçi zümresinin teşekkül etmemiş olmasını memnurlukla karşılayanlara rastlamaktayız. Bu çevrelere göre, şuurlu bir işçi kütlesi bir takım müşküllere yol açmakta, bu itibarla sosyal sınıfların teşekkülü asla arzu edilen bir oluş haline gelmemelidir. Bu çok meş'um bir hatadır. Hakikatte sınıflar her modern cemiyetin zaruri ve kaçınılmaz hayat şekilleridir. Yalnız primitif aşiretler ve göçebe bedevî kabilelerde sosyal sınıflara rastlanmaz. Yerleşik her halk mutlaka sosyal sınıflara bölünür. Anadolu da binlerce seneden beri arazi sahiplerinden, köylülerden, şehirlî küçük sanayi erbabından, tâcirlerden ve memurlardan mürekkep sosyal sınıflar var olmuştur. Şimdi memleketimizde de teşebbüs erbabından ve hayatları boyunca meslek ve sanatlarını muhafaza edecek olan müstahdemlerden ve işçilerden mürekkep üç yeni kapitalist sınıf doğuş ve oluş halindedir. Bizler bu yeni içtimâî sınıfların doğmasına matuf yeni cereyanların zaruretini idrak ve bu gidişi prensip itibariyle kabul etmek zorundayız. Bu gidiş, sağlam ve sıhhatli temellere dayanan yeni hayat ve gelişme emareleridir. Ancak yanlış sınıf gururu, sınıf tezaad ve kinleri sosyal birer hastalıktır... Ancak ve ancak gerçek demokrat cemiyetler bu hastalıklardan sakınmağa, yahut bunları yenmiye muvaffak olabilirler. Sınıf şuurunun doğması arzu edilmelidir. Çünkü sınıf şuru, alâkalıları müşterek organizasyonlar meydana getirmeğe ve daha yüksek verimler elde etmeğe sevkeder. Buna mukabil sınıf mücadelesi, hukuk nizamındaki tekâmül ve gelişmenin, cemiyetin bünyesindeki değişmelere ayak uyduramamasının şaşmaz bir işaretidir. İztırab çeken sınıflar carî - yahut eskimiş - hukuk kaidelerini adalete aykırı telâkki etmekte ve bunun içindir ki, mücadeleye girişmektedirler. Bunların harekete getirdiği sınıf mücadelesi, bütün bir cemiyeti temelinden sarsabilir. Tarihteki köylü ihtilâlleri, esnaf ihtilâlleri, proleter ihtilâlleri buna birer misal olarak gösterilebilir. Sınıf mücadelelerini, zabıta tedbirlerine dayanarak, şeklen ve zahiren yok etmek gerçek bir korunma vasıtası olamaz ve hiç bir zaman olmamıştır. Aksine, sınıf mücadeleleri ancak hukuka yeni şekiller vermek suretiyle esasından tasfiye edilebilir. Bunun da tek vasıtası, modern sosyal siyasettir.... Bundan dolayı kuruluş halinde bulunan Türk Çalış-

ma Bakanlığının başına geçecek kimse, bütün gerçek demokrasilerde uğrunda mücadele edilen koalisyon hürriyetinin ve sendika serbestisinin zabıta teşkilâtı için son derece «tehlikeli» telâkki edilmesinden, yahut ücret ve çalışma şartları etrafında yapılacak her türlü mücadelenin arkasında aşikâr olarak, vaktiyle Prusyalı bir Dahiliye Nazırının söylediği gibi, bir ihtilâl heyulasının sinmiş bulunmasından dolayı İşçileri Bakaniyle ihtilâfa düşebilir... Anlaşılan Çalışma Bakanı müesses sulh ve sükûnu bozan bir insandır! Öyle ümit edelim ki, bizzat kendisi bütün sitemlerden daha işin başında ür-küp korkmasın! esasen ciddî bazı hamleler yapmak cüretinde bulunan her insan, başkaları nazarında muvazeneyi bozan bir unsurdur. Bununla beraber yeni bakanlık, eski ve belki de gerçekten hayatiyeti kalmamış bazı nizamların temsilcileriyle vaki büyük ve şahsiyata taallûk etmeyen görüş ayrılıklarında, hiç şüphesiz cesurane savaşmak zorundadır...

Kaldı ki Çalışma Bakanı olmak ne büyük bir nimet! hangi vekil mensup olduğu millete, bir Çalışma Bakanı gibi bu kadar çeşitli ve bu kadar hayırlı ve tesirli bir şekilde hizmet edebilir? Şüphesiz diğerleri gibi, Çalışma Bakanı da halkın minnet ve şükranını kazanmak için vazife görmemektedir. Esasen insanlar arasında şükran hislerinin tesiri altında kalanlar pek azdır. Bununla beraber Çalışma Bakanı her şeyden önce halkın gerek maddî, gerek ahlâkî bakımdan refaha ulaşmasına, ilerlemesine, insan emeğinin daha tesirli ve daha verimli bir hale gelmesine, nihayet en zayıf bir vatandaşın hayatını bile gerçekten tahammül edilir ve yaşamağa değer bir hale getirmeğe çalışır...»

Hocanın Ankarada o günün şartları ve görüşleri altında serdettiği bu gerçek ilim adamına yakışır, mürailikten uzak, objektif mü-talâalarının, 1946 yılında Cemiyetler Kanununun değiştirilerek sosyal sınıf esasına dayanan dernek kurma yasaklarının kaldırılmasında ve 1947 senesinde «işçi ve işveren sendikaları ve sendika birlikleri hakkında kanun» un doğmasında bir rol oynamış bulunması kuvvetle muhtemeldir.

Hususiyle 1946 - 1947 tarihlerinde koalisyon yasaklarının tedricen kaldırılmasından sonra, hocamız için engin bir faaliyet sahası açılmış, hemen her hafta yeni yeni doğmakta olan sendikaların idarecileri ile toplantılar düzenleyerek, modern işçi sendikalarının kuruluş ve mahiyeti ile cemiyet hayatındaki fonksiyonları hakkında, bu sahada hemen tamamıyla habersiz olan Cumhuriyet Devri'nin ilk genç sendika idarecileri aydınlatılmıştır. İşte o tarihlerde bu top-

lantılara katılmak suretiyle «sendikacılık» ı ilk defa hocamızdan öğrenen ve ilk derslerini ondan alan işçilerimiz, müteakip devrede Türk sendikalarını ehliyet ve liyakatla sevk ve idare etmiş ve etmekte bulunmuşlardır. Bunlar arasında Zühtü Tetey, Seyfi Demirsoy, Bahir Ersoy ve daha bir çokları sayılabilir.

Diğer taraftan hocamızın daima «asıl halk» olarak vasıflandırdığı Türk milletinin sendikacı evlâtları, Kesslerin müstesna rehberliğini unutmamışlardır. Nitekim hocanın vefatı münasebetiyle Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun vefakâr ve kadirbilir idarecileri, türlü vesilelerle rahmetlinin hizmetlerini minnet ve şükranla anmışlardır. Bu itibarla Kessler hocanın Türkiyedeki en yakını, talebesi ve mesaî arkadaşı sıfatıyla kendilerine gönülden teşekkür eder, hattâ bu teşekkürü hocanın aziz ruhu adına tekrarlamaktan da ayrıca büyük bir zevk duyarız.

Gerçekten bu büyük hoca, yurdumuzda sendikacılık hareketlerinin, kooperatifçilik cereyanlarının, kendi kendine yardım rejiminin doğup yerleşmesinde yorulmak bilmez bir gayretle çalışmış, resmî ve şeklî vazifelerinin pek çok dışına çıkarak, zamanının mühim bir kısmını bu hareketlere rehberlik edecek insanların yetiştirilmesine harcamış, bu hususta hiç bir şahıs ve teşekkülden en küçük bir maddî karşılık beklememiştir.

Öte yandan Kessler 1946 yılında bu satırların muharriri ile birlikte yurdumuzda ilk işveren sendikasının da kurucusu olmuştur. Ancak hocamız bu faaliyetlerle de iktifa etmemiş, 1948 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü Müdürü sıfatıyla, «Sosyal Siyaset Konferansları» nı tesis etmiş, bu konferansları tedricen bütün yurda yaymağı düşünmüştü. Gariptir ki, konferanslar serisinin onuncu dönüm yılında, fikir hürriyetine hiç bir kıymet vermeyen, insafsız bir iktidarın aynı kalitedeki bir selâhiyetlisi, bu konferanslara nihayet verilmesi için elindeki bütün iktidar vasıtalarını kullanmış, bu suretle işçilerin zulmetten kurtarılmalarına, şahsiyet sahibi olmalarına müsaade etmemiştir.

Ancak sel gitmiş, kum kalmış, kötü politikacılar bu memleketin siyaset hayatından tasfiye edilmişler, işçilerimiz ve işverenlerimiz medenî haklarına nihayet kavuşmuşlardır. Bundan dolayı Türkiye'nin ilk sendikacı nesli bu «susmasını bilmeyen adam» a ilelebet minnettar kalacaktır.

İşçi - işveren münasebetleri dışında, Kessler hoca, yurdumuzda kooperatifçilik hareketlerinin gelişmesi hususunda da yorulmak bilmez gayretler sarfetmiş, büyük bir ihtimalle, çeşitli kooperatifçilik

sahalarına ait bir kısmı elimizde bulunan, yirmi kadar statü hazırlamış, kooperatifçilik cereyanlarının yukarıdan verilen emir ve direktiflerle değil, aşağıdan yukarıya doğru gelişen hareketlerle organik bir şekilde yerleşip serpilebileceğini büyük bir imanla bıkmadan ifade etmiştir. Filhakika İkinci Cihan Harbi yıllarında, o tarihte İstanbul Vali ve Belediye Reisi olan rahmetli Lütfü Kırdar'ın bir kooperatif tesisi hususunda istişare ricası üzerine, Kessler'le birlikte kendisini ziyaret ettiğimiz zaman, bu kanaatını devrin valisine de açıkça söylemiş ve emirle aidat toplanmasını bir kooperatifçi olarak asla tavsiye ve tasvip etmeyeceğini ifade eylemişti. Nitekim bu sözlerdeki gerçek sonradan anlaşılmış, «emirle doğan» kooperatif çok geçmeden kötürüm hale gelmişti.

Filhakika memleketin sosyal ve ekonomik hâdiselerini Kessler hoca kadar yakından takip eden, bu hâdiselerin seyrinden samimî şekilde sevinen veya üzülen başka bir yabancı hoca göstermek cidden müşküldür.

Mesken politikası da hocamızın üzerinde ısrarla durduğu, okumağı çok sevdiği, ayrıca tatbikatiyle pek yakından meşgul olduğu bir konu idi. Haftalık uzun gezintilerinde ölçüp biçmediği semt ve mahalle kalmamıştı. Hocanın en beğendiği mesken şekli ve iskân mıntıkası, eski bahçeli Türk evleri ve umumiyetle bu kabil meskenlerden mürekkep Üsküdar ve havalisi idi. Bize anlattığına göre, tamamiyle tabiata uydurulmuş ve tek aileye mahsus bahçeli evlerden mürekkep Üsküdarı, henüz Türkiyeye gelmeden evvel Moltke'nin «Türkiyeden mektuplar» adlı eserinden tanıdığını, 1933 de İstanbula gelir gelmez hemen Üsküdar'a giderek böyle bir ev kiralamak istediğini, ancak yaşlı ev sahibi hanımın kiracı olarak evine bir «gâvur» almak istememesi sonunda, bu fikrinden vazgeçtiğini anlatır, o semtte oturamamaktan doğan üzüntüsünü belirtirdi. Kessler'e göre, Taksim mıntıkası da dahil, bütün Beyoğlu 19 uncu yüzyıl Avrupasının ağır mimarî hatalarının bir taklit ve tekrarından âdetâ bir kolleksiyonundan ibarettir. «Şayet» derdi, «elimde kuvvet olsa, Talimhane denilen semt de dahil olmak üzere, şehrin bütün bu kısmını havaya uçururdum». Hocaya göre, ailenin sağlık ve saadeti, çocukların terbiye ve selâmeti için mutlaka eski Osmanlı bahçeli ev tipine dönmek lâzımdır. Bugünkü «kiralık kışla» sisteminin büyük ölçüde resmî imâr politikasındaki hatalardan ve bir de gittikçe şiddetini arttıran arsa spekülâsyonundan ileri geldiğini yorulmadan söyler, korkunç hal alan bu spekülâtif hareketlerin durdurulması için alınacak ekonomik tedbirler ileri sürerdi.

Aslında hocamız Türkiyedeki mesken meselesi ve kendi tâbi-riyle mesken sefaleti ile, 1933 yılında trenle Almanyadan İstanbula gelirken meşgul olmağa başlamıştı. Filhakika Prof. Kessler tarafından hazırlanan ve 1949 yılında İstanbulda çıkan «Arkitekt» adlı bir dergide yayımlanan mesken meselesiyle ilgili bir raporda şöyle denilmektedir :

«.... Bu bahse şahsî bir hatıra ile başlamak isterim: 1933 senesinin Aralık ayında Avrupa ekspresi ile Almanyadan İstanbula gelirken, Yedikuleden itibaren Sirkeciye kadar uzanan muntıkada mesken sefaletini gördüğüm zaman, beni kaplayan dehşeti hayatımda hiç bir vakit unutamayacağım. Bunu takip eden yıllarda, mesken durumunu tetkik etmek üzere, bu büyük şehrin hemen bütün semtlerini sistemli bir tarzda dolaştım. Beni kaplıyan dehşetin azalmasını açıkca söylemek zorundayım. İstanbulda yaşayanların çoğu şehirlerini ancak kısmen tanıyorlar ve bazı semtlerine henüz adım dahi atmamışlardır. Ben bu şehri tanıdığımı söyleyebilirim ve bu yüzden de halli gereken meselelerin bütün şümül, ehemmiyet ve ciddiyetini müdrükim. Otuz yedi seneden beri Avrupanın büyük bir kısmının mesken meseleleriyle meşguldüm. Bu bahisler hakkında dört muhtelif Üniversitede dersler okuttum. Aynı zamanda Almanyada mesken yapımının pratik meseleleriyle de bizzat meşgul oldum. Bunun içindir ki, tenkit ve tekliflerimin selâhiyetsiz bir adama ait olduğu zannı uyanmamalıdır. Londra, Liverpool ve Birmingham'daki *slum* tâbir edilen ve perişan durumda bulunan, harap ikametgâh semtlerini tanıyorum. Berlin, Viyana ve Peştenin korkunç kira kışlalarını biliyorum. İtalyanın sahil ve Polonyanın maden işçileri şehirlerindeki mesken sefaletini gördüm. Hamburgtaki ikametgâh semtlerini ziyaret ettim. Bir çok bakımsız eski şehirlerin mevcut olduğunu ve yeni sanayi şehirlerinde düşüncesizce ve hattâ merhametsizce vücade getirilmiş bir nevi kütle karargâhı olan meskenleri de gezdim. Ve bütün bunları görmüş ve müşahedeye tâbi tutmuş bir insan sıfatıyla biliyorum. Bükreşte uzun müddet yaşadım ve Yunanistandan maada bütün Balkan memleketlerinde bulundum. Fakat İstanbuldaki kadar vahim mesken sefaletinin carî olduğu başka hiç bir şehir tanımıyorum.»

Bütün bunların dışında, hocanın yurdumuzdaki küçük sanatların geliştirilmesine hususî bir ehemmiyet atfettiğini söylemek lâzımdır. Bir gün Türk hocalardan biri ile Üniversitenin Bakırcılar kapısından çıkarken, yol arkadaşının kendisine, «günün birinde bütün bu bakırcı atelyeleri ortadan kalkacaktır» demesi üzerine, nasıl is-

yan ettiğini ve «bu asla mukadder bir akibet değildir. Mükemmel mevzuat ve bu mevzuata dayanan mükemmel teşkilât sayesinde Türkiyede küçük sanatlar gerilemek değil, bilâkis ileri götürülmek istidadındadır», şeklinde cevap verdiğini her vesile ile anlatırdı. Gerçekten 1940 yıllarında o zaman kendisinin asistanı olan bu satırların muharririne «Türkiyede küçük sanatlar» mevzuunu Doçentlik tezi olarak vermiş ve bizzat hocamız bu konu etrafında bir çok yazılar yazmış, hususiyle Türkiyenin sınaî geleceğinde hayati bir ehemmiyeti olan çıraklık mevzuu üzerinde yıllar boyunca ısrarla durmuştur.

Hocamıza göre, Türkiyede sınaî mamûllerin büyük bir kısmı halâ küçük sanatlar tarafından imal ve istihsal edilmektedir. Sadece İstanbul şehrinde 60.000 kadar küçük sanat mensubu yaşamaktadır. Buna mukabil fabrika işçilerinin sayısı bunun bir hayli altındadır. Türkiyede sadece tek bir kundura fabrikası vardır. Bu itibarla kundura imalâtının büyük bir kısmı küçük sanat atelyelerinde yapılmaktadır. Ayrıca ekmek, mücevherat, bakır vesaire gibi bir çok maddeler Türkiyede, Batı memleketlerinin aksine olarak, tamamıyla küçük sanatların elindedir.

Bu itibarla pesimistlerin ileri sürdükleri «gelişme kanunları» na uyararak, yakın bir gelecekte küçük sanatların, yerini fabrika sanayiine terk edeceklerine inanmamak lâzımdır. Çünkü ekonomik hayatta mutlak, kaçınılmaz «gelişme kanunları» yoktur. Zira beşerî basiret ve irade, iktisadî hayata istediği şekil ve istikameti verebilecek kudrettedir. Diğer taraftan Türk küçük sanatlarının yüz yıl sonraki akibetinin de bizi ilgilendirmemesi lâzımdır. Zira mademki bugün memleketimizde kuvvetli ve köklü bir küçük sanatlar mevcuttur. Bundan dolayı realist olmak ve meseleyi ciddiyetle ele almak zârudur.

*
**

İşte yurdumuz ve Garp dünyası gerçek kültürün muazzam şahsiyetlerinden, ilim, ahlâk, hürriyet ve faziletin hakiki temsilcilerinden biri, hem de cidden ender biri olan Kessler hocayı kaybetmekten mütevellit derin acı içindedir. Kessler, bu celâdet ve medenî cesaret sahibi büyük insan, bu hürriyet ve insanlık mücadelesinde korku nedir bilmez adam, memleketimize olan borcunu fazlasiyle ödemiş ve kendi güzide vicdanını bütün hayatı boyunca tatmin etmiş olarak dünyamızdan ayrılmıştır. Gelecek nesiller adını unutmıyacaklardır.